

VELKÉ POSTAVY ČESKÝCH DĚJIN

BOŽENA
KOPIČKOVÁ

ELIŠKA
PŘEMYSLOVNA

Královna česká

Eliška Přemyslovna

VYŠEHRAĐ

VELKÉ
POSTAVY
ČESKÝCH
DĚJIN

BOŽENA
KOPIČKOVÁ

ELIŠKA
PŘEMYSLOVNA

Královna česká
1292–1330

Eliška Přemyslovna

VYŠEHRAD

Vyobrazení na str. 3:
Portrétní bysta Elišky Přemyslovny
od Petra Parlěře (z let 1374–1385)
v katedrále sv. Víta na Pražském hradě,
vnitřní triforium;
foto: Karel Neubert

ÚVODEM

Je zarážející, že historické bádání, které se usilovně soustřeďovalo na osobnosti Přemyslovců a Lucemburků, opomíjelo v posledních desetiletích Elišku Přemyslovnu, jež si pro svůj význam důkladné pojednání jistě zaslouží. Zůstala v monografiích, věnovaných jiným osobnostem včetně jejího manžela, českého krále Jana Lucemburského, aktérem na vedlejší koleji. Nutno poznamenat, že až do přelomu 80. a 90. let minulého století aktérem téměř všestranně kritizovaným, aniž by k tomu dosavadní stav poznání dával oprávnění. Obrat přivodila až historička umění Klára Benešovská, která začala zdůrazňovat činnost královny Elišky v roli donátorky, fundátorky, mecenášky a stavebníka. Poté ustrnulou charakteristikou Elišky poněkud pohnula Gabriela Šaročová, která vyslovila obdiv k vnitřní Eliščině síle a samostatné vůli, jež byla výrazem skutečné osobnosti, byť i komplikované a ne vždy sympatické. Navázala v kladnějším hodnocení Přemyslovny na Zdeňku Hledíkovou, zdůrazňující její cílevědomost a zakořenění v české zemi a tradicích. Už i tyto posuny dosavadního a až na výjimky (V. V. Tomek, K. Reban) v podstatě záporného hodnocení, podložené zvláště u Kláry Benešovské hlubším studiem, jsou velmi důležité, protože naznačují cestu k objektivnímu hodnocení české královny, k němuž měli historici dosud velmi daleko.

Nebyli to středověcí literáti, kteří snesli na Eliščinu hlavu příval kritických výtek. Kdo tak učinil, jsou historici z 19. a 20. století (F. Palacký, T. Hoschek, J. Šusta, J. Spěváček aj.). Vycházejíce stále dokola z několika Eliščiných, i když pravděpodobně chybných rozhodnutí, připsali jí navždy jako otcův osobnostní odkaz labilní nervovou soustavu, prudkou a vášnivou povahu, která poznamenávala její vystupování a jednání s lidmi. Podle dnešních pozorovatelů byla její precitlivělost příčinou záchvatů hysterie a zlosti, které neznaly hranice, ať šlo o lásku nebo nenávist. Podle

některých historiků hlavní roli v počínání české královny nehrály vážné politické záměry, naplňující státní a dynastické ideje, ale pouze náklonnost a odpor, citlivost a pocity. Nervová labilita měla také ovlivňovat její politické metody, které prý byly velice sporné. Z výsledků dokola opaku- jících se a studiem nepodložených úvah vystupuje beze vší pochybnosti obraz ženy, která není schopna veřejné činnosti. Toto hodnocení při zpět- ném ohlednutí na veřejný život Přemyslovny, české královny, kupodivu nesouzní s názory jejich elitních současníků a přátel z kruhů duchoven- stva, jak by se čekalo, ale odpovídá hlediskům a postojům, zřejmým v ně- kterých kruzích české šlechty. Jen na okraj lze připomenout památná slova, odkazující v roce 1319 Elišku do patřičných mezí ženského světa, která zazněla z úst šlechtického mluvčího. Ten nabádal krále, aby nepo- slouchal svou manželku a poučil ji spíše, „aby konala ženskou práci, předouc nebo šijic“. Jaká shoda s názorem Bohuslava Hasištejského z Lobkovic, odkazujícího po více než stu letech na sklonku středověku urozenou Martu z Boskovic rovněž do ženské oblasti, v níž se má starat jen o „len a přeslici“.

Silné zaujetí středověké společnosti proti zasahování žen do věcí ve- řejných ozřejmuje těžkou situaci ženských osobností, které prorážely, nuceny i svým postavením, jeho korunýř. Patřila k nim bezesporu i Eliška, překonávající předsudky mnohých vrstevníků, které ji svým způsobem provázejí i v tzv. druhém životě historické osobnosti. Cílem této monogra- fie je překonat dosavadní předsudky vůči Elišce a ukázat v dobových sou- vislostech nejen její boje a prohry ve veřejném životě, ale i bohatství a vítězství jejího vnitřního duchovního života.

Na závěr bych chtěla poděkovat paní PhDr. Kláře Benešovské, CSc., která mi laskavě zapůjčila rukopisy svých prací, z nichž jsem bohatě čerpala. Nemohu opomenout poděkování pracovnícím a pracovníkům knihovny a fotolaboratoře Historického ústavu AV ČR, bez jejichž vstříc- nosti bych nemohla rukopis včas dokončit. Poděkování patří také pracov- nicím a pracovníkům I. oddělení Státního ústředního archivu v Praze, Národního památkového ústavu-ústřední pracoviště v Praze a Archivu Pražského hradu, protože mi umožnili zařadit fotokopie, pořízené z jejich fondů a sbírek. Zároveň děkuji vedení oddělení rukopisů Národní knihov- ny v Praze za povolení k publikování fotokopii z rukopisu MS XIV A 17.

Cesta české princezny Elišky k manželství a královské koruně

Od dětství k dospělosti

20. ledna 1292 prohlédla v české královské rodině na Pražském hradě princezna, pokřtěná Eliška. Narodila se jedenadvacetiletému Václavu II. a stejně staré Gutě sice jako páté dítě, avšak jako čtvrté přežívající.¹ O dětství a dospívání Elišky nevíme v důsledku skoupé mluvy písemných pramenů téměř nic. Lze jen s jistotou předpokládat, že byla stejně jako všechny urozené děti svěřena nejprve do opatrování kojné a chůvy a s odplýváním dětství přišla chvíle pro péči vychovatelů. Neodmyslitelné hry² stejně jako povinnosti i všechny denní úkony malé princezny a jejích sourozenců měly své místo ve vyhrazených prostorách přemyslovského královského paláce na Pražském hradě, určených pro soukromý život královské matky s dětmi a jejího dvora. Dny dětství malé Přemyslovny plynuly klidně až do čtvrtého roku života. Tehdy snad zaznamenala ve své dětské duši čce v okolí zneklidněnou atmosféru, kterou přineslo úmrtí sedmileté sestry Anežky, Václavova dvojčete. Smrt, bořitelka lidských nadějí, se opět vysmála životu, když si za oběť vybrala tuto mladičkou, a už provdanou Přemyslovnu. Ta byla v roce 1296 brzy po svém dubnovém zasnoubení sezdána formálním sňatkem, při němž byla „položena k Ruprechtovi a tak byl dokonán počatý sňatek způsobem, jakým se mohlo státi mezi dětmi.“ Brzy na to Anežka oproti svému muži Ruprechtu Nassavskému podle kronikáře „léty mladší“ umírá.³

Mnohem větší zlom však přinesl do Eliščina života následující rok 1297, kdy v její duši čce jistě zanechaly aspoň úlomky vzpomínek a stopy dojmů dvě na sebe navazující události. Nemohla sice chápat jejich význam a podstatu, ale jistě pociťovala změněnou atmosféru domova, která je doprovázela a nastolila nový řád v jejím životě, z něhož se vytratila matka.

Nejprve mávnutím proutku se dříve mnohem klidnější Hrad i podhradí začaly jednoho jarního dne proměňovat v rušné, osvětlené divadlo s kulí-sami nových staveb, oživených posléze záplavou hodujících hostů. Prostranství a ulice se rozehrály barvami nádherných, honosných oděvů, zvyšujících i ve svatovítském katedrálním chrámu 2. června 1297 lesk velkolepé korunovace Eliščiných rodičů, Václava a Guty. Avšak nepřející režisér – smrt, čekající vždy v zákulisí, proměnil v jediném okamžiku radostnou scénu Eliščina okolí v jeviště hlubokého smutku, zahalujícího vše do sugestivně působící černé barvy.⁴ Šestnáct dní po korunovaci, 18. června, zemřela Eliščina matka, česká královna Guta, která ve vysokém stupni těhotenství neunesla zátěž slavnostních korunovačních obřadů.⁵ Kromě pětileté Elišky navždy opustila i osmiletého Václava, sedmiletou Annu a nejmladší Markétu. Péče o děti zůstala na bedrech chův a vychovatelů, přičemž Markétka, které bylo v době matčina úmrtí šestnáct měsíců, byla zřejmě ještě v rukou kojné.

Relativně klidně minuly další roky, během nichž, jak se zdá, spojilo sourozence pro nejbližší budoucnost láskyplné pouto.⁶ Příchod otcovy dvanáctileté nevěsty, polské princezny Rejčky z rodu Piastovců, v roce 1300 nepřinesl Elišce a jejím sourozencům zatím bezprostřední změnu. Mladická Piastovna, mladší o sedmnáct let než její královský snoubenec, byla svěřena do ochrany a výchovné péče krakovské vévodkyně Griffiny, usazené v Budyni nad Ohří. Václav II. se ostatně nemohl zaslíbené dívce věnovat, protože ho vázalo vojenské tažení v Polsku, kterým přinesl porážku Piastovci Vladislavu I. Lokýtkovi. Vojenským úspěchem dosáhl svého vytouženého cíle, kterým byla polská koruna. Na hlavu ji vložil českému králi téhož roku na konci srpna nebo začátkem září ve Hnězdně arcibiskup Jakub Šwinka. Své mocenské pozice v Polsku si Václav jistil začleněním opanovaných území mezi říšská léna.⁷

Do kruhu přemyslovské rodiny vstoupila Alžběta až po sňatku s Přemyslovcem,⁸ spojeném s její korunovaci o Letnicích 26. května 1303. Nebyla jediným cizorodým prvkem, který tento kruh narušil. Už na počátku roku 1303 uzavřela formální sňatek ani ne sedmiletá Markéta s Bolkem, mladým knížetem lehnicko-vratislavským.⁹ Český královský dvůr zůstal zatím i nadále jejím domovem, do něhož navíc přivedla i svého slezského manžela a tchyni se dvěma nezletilými syny, podléhajícími poručnictví českého krále.¹⁰ A právě v tomto roce „kumulace“ nového příbuzenstva podlehl ničivé síle plamenů královský přemyslovský palác na pražském hradním návrší a rozšířená královská rodina se stěhovala do podhradí. S ní a s celým dvorem se musel král Václav II. směstnat v prostorách

domu, získaného od zlatníka Konráda a nacházejícího se v blízkosti dominikánského kláštera u sv. Klimenta nedaleko Juditina mostu.¹¹ Zatím zde pravděpodobně žily i obě svobodné Přemyslovny, sestry Eliška a Anna, takže mohla vznikat živná půda pro napětí uvnitř královské rodiny, v níž se mělo k světu semínko nepřátelství, poznamenávající po celý život vztah mezi Eliškou a její o pouhé čtyři roky starší macechou Alžbětou Rejčkou.¹²

Doslova smršť událostí, z nichž jedna za druhou těžce dopadala na Elišku, rozpoutala 21. června 1305 smrt jejího otce, českého krále Václava II.¹³ Dosavadní společenství Přemyslovy rodiny s příbuznými se začalo rozpadat, neboť hned v září po dosažení hranice dospělosti zřejmě odešel do své domoviny kníže Boleslav s celou rodinou. Patřila do ní samozřejmě vedle jeho matky a sourozenců i devítiletá Přemyslovna Markéta, s níž žil Boleslav už druhý rok ve formálním manželství, k jehož skutečnému naplnění došlo až někdy v období let 1308 až 1310.

Dobu Boleslavova odchodu s Markétou můžeme z okolností tušit, ale nemůžeme prameny doložit. Naprosto doložitelnou je však jiná rodinná událost, o níž se postaral dědic trůnu, syn Václava II. a Eliščin bratr, český král Václav III. Po zrušení zasnub s Alžbětou Uherskou, dcerou posledního Arpádovce Ondřeje III. († 1301), se nečekaně oženil s krásnou dcerou slezského knížete Měška, Violou Těšínskou.¹⁴ Dostal se tak do politicky komplikované situace, z níž vyšel uvolněním svých zájmů v Uhrách zaměřiv se nadále především na udržení Polska. Ve Viole Těšínské přibyla ke královně vdově Alžbětě Rejčce do přemyslovské rodiny pro Elišku další nevítaná vetřelkyně, která si shodou okolností přisvojila v Čechách také jméno Alžběta a stejně jako ona první se i tato stala vbrzku vdovou. Přivdala se do Čech za situace, kdy jádro české královské rodiny, a vlastně jádro celého rodu, vysychalo. Vzhledem k tomu, že se ve středověku síla rodiny a rodu měřila počtem mužských legitimních potomků, nevěštila budoucnost pro Přemyslovce nic nadějného. Ti mohli po odhlédnutí od levobočků počítat s jediným legitimním dědicem trůnu. Situace zůstala nezměněna i po porodu Alžběty Rejčky, která darovala Václavu II. na prahu jeho smrti dcerku Anežku. Dítě přišlo na svět 15. června, šest dní před smrtí svého královského otce. Lze tušit, jak v Eliščině duši zápasila po bratrově snatku nechť vůči Viole s nadějí v jejího mužského potomka, spásu přemyslovského rodu. Nakonec nepřišlo jen zklamání z nenaplnující se naděje, ale zasáhla navíc hrůzná rána osudu, když na tažení do Polska zákeřná vrahova ruka ukončila 4. srpna 1306 v domě olomouckého kapitulního děkana život posledního krále z rodu Přemyslova, Václava III.¹⁵

Nastala chvíle, které využil s pomocí všech prostředků římský král Albrecht I. Habsburský, bratr zemřelé královny Guty, a tudíž Eliščin strýc, k prosazení svého syna Rudolfa I. (III. Habsburského)¹⁶ na český trůn. Nedbal přitom, že česká šlechta provolala už koncem srpna 1306 králem Jindřicha Korutanského, od 13. února 1306 manžela Přemyslovny Anny.¹⁷ Toho také před svým tažením do Polska ustanovil správcem země český král Václav III.

Nová volba, v níž padl 16. října los na pětadvacetiletého Habsburka, zničila pochopitelně naděje Korutance, který při sledování situace, která se pro něho odvíjela velmi nepříznivě, uprchl už kolem 10. října i se svou chotí Annou z Čech do Korutan. Nečekaný odchod příbuzných vyvolal u čtrnáctileté Elišky zoufalství, přerůstající téměř v nervový záchvat, který kronikář opakovaně barvitě líčí: „Obecný lid byl jeho útekem vesměs rozrušen a také urozená panna Eliška, dcera krále Václava, začala pro odchod švagra a své sestry po plné důvěře tolik naříkati a plakati, že bylo žalostno na to se dívati, protože nechtěla od nikoho z lidí přijmouti útěchu. Neboť by byla ráda s celou toužebností viděla, aby byl korutanský vévoda Jindřich zároveň s její sestrou získal království... Dodnes totiž je na živu více lidí, kteří vědí, že táž panna Eliška převelice a ze srdce přála království své sestře Anně, věkem starší, dokud ještě trvala o jejím manželovi, vévodovi korutanském, naděje, že se osvědčí... Neboť tato věrná panna cítila tak velikou bolest pro odchod sestrin a švagrův, že často upadala v pláči a vzlykavém nářku takřka v nepříčetnost, takže se ti, kteří stáli při tom a dívali se na to, obávali, jako by chtěla mezi vzdechy vydechnouti poslední dech. Oplakávala tedy stále sestřinu nepřítomnost, a kdyby nebyla násilím zadržena a nepuštěna, byla by za ní šla až do Korutan.“¹⁸

Silící pocit neštěstí vyvolával u Elišky i další vývoj situace. Pro Přemyslovnu byl nepřijatelný už dříve smluvený sňatek pětadvacetiletého vdovce, právě zvoleného českého krále Rudolfa, se šestnáctiletou královnou vdovou Alžbětou Rejčkou. Sňatkem s Habsburkem, Eliščiným bratrancem, se nemilovaná macecha dostala do politického popředí, zatímco Eliška, z jejíhož okolí se během půldruhého roku vytratili téměř všichni pokrevně spříznění Přemyslovci, byla zatlačována do stínu své macechy. Přesto se neocitla v osamocení, protože jí zůstali oporou někteří rádci a přátelé jejího otce Václava II., mezi nimiž vytvářeli Elišce zaštiťující val především zbraslavští cisterciáci v čele s opatem Konrádem. Pro Elišku však bylo nejdůležitější, že našla útočiště, v němž mohla hledat oporu ještě dříve, než osud zdvihl stavidla neštěstí, valícího se na přemyslovský

rod. Toto útočiště mladé Přemyslovně poskytla její teta, abatyše Kunhuta, otcova sestra, která se vrátila z nehostinných mazovských končin do Prahy už v roce 1302. Její příchod patřil k nejvýznamnějším a také nejšťastnějším událostem Eliščina života, neboť Kunhuta Přemyslovna, bezesporu jedna z nejvýznamnějších osobností pomyslného panteonu českých žen, zasáhla hluboce do výchovy mladé princezny a vymodelovala její podobu k obrazu svému. A proto nelze vynášet úvahy nad osobností Elišky, aniž bychom aspoň v základních konturách nepoznali životní osudy a duchovní obraz jejího vzoru a vychovatelky, Kunhuty Přemyslovny.¹⁹

Abatyše Kunhuta a princezna Eliška: Přemyslovny v proudech mystiky

Kunhuta byla prvním dítětem krále Přemysla Otakara II. z jeho druhého manželství s Kunhutou Uherskou. Stejně jako jiné princezny byla i ona brzy vtažena do otcových politických záměrů. Jak diktovala pravidla hry, zůstávala v nich konstantou a podle okolností se měnilo pouze jméno ženicha. Nejprve jím byl durynsko-míšeňský markrabě z rodu Wettinů, Friedrich zvaný Pokousaný, a později Hartmann, druhorozený syn římského krále Rudolfa I. Habsburského.²⁰ Princezna Kunhuta unikla ve svých dvanácti letech na čas z těchto mocenských šachů, když v září 1277 opustila dvůr a v doprovodu dcer předních šlechtických rodů vstoupila do kláštera klarisek v Praze Na Františku ke své pratetě Anežce.²¹ Paradoxně to byl bratr, český král Václav II., který neblaze zasáhl do jejího osudu. Snad na jeho prosby Kunhuta opustila klášter a provdala se roku 1291 za mazovského vévodu Boleslava II.²² Pro toho mělo být manželství trvalým závazkem k podpoře Václavových požadavků uplatňovaných v Polsku. Jako kdysi Kunhutin vstup do kláštera byl podnětem k různým pověstem, vzbudilo řadu pomluv i jeho opuštění, k němuž prý vedla královskou dceru touha po světském životě.²³ Kunhuta se přivdala do neklidné, syrové země, v níž označena za „nejhorší sestru českého krále“²⁴ nebyla příliš vítána. Nepřátelská nálada v zemi vůči ní samozřejmě nepřispěla k utužování manželských pout, která se i tak uvolňovala snad i z politických důvodů až k úplnému rozpadu. Po dosažení papežského povolení k rozluce opustila Kunhuta svou mazovskou rodinu, k níž patřily i děti Václav a Eufrosina, a vrátila se 22. července 1302 do Prahy. Zde vstoupila znovu do kláštera, avšak s jistou změnou. Chudý klariský

klášter Na Františku vyměnila za bohatý svatojiřský na Pražském hradě, aby vzápětí 19. září stanula v jeho čele s titulem abatyše.²⁵ Tvzení, že v klášteře s ní žilo nejmladší z jejích dětí, dcera Perchta, která s ní údajně přijela do Prahy, zůstává v říši dohadů.²⁶

Z prostředí mazovského dvora, cizího jejímu duchovnímu světu, se Kunhuta vrátila do společenské atmosféry, v níž mohla naplnit a realizovat své umělecké záliby a vzdělání, na němž mělo hlavní podíl kdysi mimořádně kulturní zázemí Anežčina klariského kláštera v Praze Na Františku. Po svém příchodu ke svatojiřským benediktinkám se Kunhuta snažila o zvelebení duchovní úrovně sester své klášterní komunity především pomocí knih. Obohacení klášterní knihovny o nové rukopisy umožnila činnost klášterního skriptoria, které bylo pisařskou a iluminátorskou dílnou, dosahující vrcholného období své činnosti právě za působení Kunhuty. Vedle úpravy starších rukopisů²⁷ zde vznikaly z podnětu Přemyslovny nové knihy (kodexy) nejen liturgického²⁸ a notového charakteru, ale i náboženského a věroučného obsahu.

Za Kunhutiny činnosti klášter velmi posílil své postavení a dynasticou funkci prvořadého kulturního a výchovného střediska.²⁹ Jako takové působil od svého založení, a zvláště blahodárně od příchodu zkušené a cílevědomé Přemyslovny, Eliščiny tety. Odkdy probíhala komunikace mladé princezny s prostředím svatojiřského kláštera, lze těžko říci. Jeho výchovný vliv na Elišku a snad i Annu lze předpokládat i dříve, ale s jistotou s příchodem Kunhuty, i když nevíme, jakým způsobem se uskutečňoval. Nesporně vhodnou příležitost dávala poloha kláštera sv. Jiří v bezprostřední blízkosti královského paláce. Situaci však zkomplikoval požár v roce 1303, v jehož důsledku se královský dvůr, jak už bylo řečeno, přestěhoval do podhradí a s ním odešla pravděpodobně i jedenáctiletá Eliška. V následujícím roce 1304 v měsíci lednu však dosáhla podle kanonického i českého práva „zákonného věku“, tj. dospělosti a dalo by se soudit, že se přiblížila doba jejího nároku na vlastní dvůr. Vzhledem k tomu, že prameny nemluví jasně, rozcházejí se i názory historiků. Samozřejmě, že nikdo nepochybuje o tom, že Kunhuta „vzala pod ochranu princeznu Elišku Přemyslovnu s jejím dvorem“,³⁰ ale je otázkou, kdy k tomu došlo. Podle jednoho názoru pobývala Eliška při klášteře sv. Jiří od roku 1306 do 1310,³¹ podle jiného přišla na Hrad až později za vlády Korutance, kdy si nakonec zřídila „při klášteře sv. Jiří na Pražském hradě malý samostatný dvůr s čeledí a kaplany.“³² Vedle kaplanů nelze jistě opomenout „fraucimor“, protože kronikář, velebící Eliščinu zběhlou v ručních pracích, připomíná, že princezna má kolem sebe také urozené dívky, „které

1. Pražský hrad – raně barokní průčelí kostela sv. Jiří (3. čtvrtina 17. století).

2. Pražský hrad – kostel sv. Jiří: krypta, opatřená v 17. století klenbou, spočívající na třech párech románských sloupů, většinou z 12. stol., s oltářem sv. Mikuláše z 18. stol.

3. Pražský hrad – kostel sv. Jiří: severní stěna hlavní lodi.

vytvářejí vyšíváním vzácné a jemné ženské práce“.³³ Jejich činnost doplňoval krejčí, který v případě nutnosti působil i jako posel,³⁴ což přece jen svědčí o omezených možnostech Eliščina dvora. Kde se Eliška s dvorem usídlila, nelze tvrdit s jistotou, lze to pouze předpokládat z okolností. Požárem v roce 1303 na pražském hradním návrší byl zničen přemyslovský palác, takže se král Václav II. přestěhoval se svým dvorem do podhradí na Staré Město.³⁵ Na Pražském hradě zůstala zachovanou pouze skupina budov, přiléhajících k západní vysoké věži (Bílá věž), které obýval se svou chotí Jindřich Korutanský. Lze předpokládat, že v části z nich sídlila se svým dvorem také Eliška, která zde žila pod dohledem svatojiřského kláštera a jeho abatyše Kunhuty. Jinak kromě církevních rezidencí (biskupa a kapitulárů čili kanovníků) patřil k nejzachovalejším obytným objektům na hradním návrší purkrabský dům na východním svahu, který obýval zatím purkrabí a po svém návratu do rodné země nějaký čas Eliščin syn Karel s chotí.³⁶

V každém případě žila Eliška v dosahu působení Kunhutiny zbožnosti, k jejímuž pochopení přispívá obsah knih, které přikázala abatyše pro potřeby kláštera přepsat. Z jeho rozboru vykryštovala podoba Kunhutiny jako ženy hlubokého náboženského citění, naplněného duchovním směřováním, které odpovídalo proudům současné mystiky, šířícím se z prostředí porýnských ženských klášterů a bekyňského hnutí. Rozechvívaly do plných tónů struny Kunhutiny duše, už dříve naladěné do mystických výšin působením atmosféry klariského kláštera Na Františku, v němž pobývala zpočátku pod přímou ochranou své tety, abatyše Anežky. V Kunhutině mystické zbožnosti zaujímá ústřední místo kult Kristova člověčenství s akcentem na dětství a umučení. Literatura s touto tematikou také vtiskla charakter celému Kunhutinu knižnímu souboru. K němu se váží i díla motivovaná kultem bolesti, kterou prožívala Matka Bolestná při skonu svého syna. Námět byl ve středověku značně propracován a uplatnil se v různých literárních žánrech. V Kunhutiných rukopisech našel své místo například v četných meditacích o Matce Bolestné a v pláči (planktu) P. Marie, jehož autorem mohl být dominikán Kolda z Koldic. Kunhuta, navždy odloučena od svých dvou dětí, se do jisté míry s trpící Kristovou matkou ztotožňovala a tyto své pocity projevovala zvláště chováním při velkopátečních obřadech.

Z kultu Kristova umučení vyplývá a souběžně s ním se rozvíjí i kult Svátosti oltářní čili eucharistie, který vyvrcholil zavedením svátku Božího těla.³⁷ Na přelomu 13. a 14. století silil natolik, že začala vznikat speciální eucharistická literatura, k níž patřily i modlitby před Svátostí oltářní,

které, obsaženy i v Kunhutiných rukopisech, vypovídají o úctě Přemyslovny k Nejsvětější svátosti. V této souvislosti například Vlastimil Kybal neopomenul připomenout, že „kult eucharistie, pěstovaný v ústraní Anežkou, byl plamínek, jenž se rozhořel v nádherný a blahodárný oheň vlivem abatyše Kunhuty, jež byla odchovankou své královské tety Anežky...“³⁸ Kult eucharistie byl v souladu s obecnou úctou mystiček, v jejichž pojetí byla Svátost oltární náhradou za pokrm pozemský a součástí přípravy směřující k jejich duchovnímu splynutí s Bohem.

Literárním a výtvarným vrcholem, vyjadřujícím přináležitost Kunhuty k náboženskému ženskému hnutí s mystickým směřováním,³⁹ je Pasionál,⁴⁰ jehož objednavatelkou Kunhuta byla a jenž se řadí v Čechách k vrcholným dílům, zrcadlícím vidění světa středověkých mysticky laděných žen. K němu patřila představa o vlastním zasňubování se ženichem – Kristem v duchu tzv. mystiky nevěsty, která svými prvky Pasionálem prolíná. Přitom se v nevěstě skrývá sama Přemyslovna Kunhuta, která je vlastně hlavní hrdinkou rukopisu. Ve ztotožnění s nevěstou je zašifrován mystický vztah abatyše Kunhuty k nebeskému snoubenci Kristu.⁴¹ Promitá se do něj erotizovaná zbožnost vlastní řeholnicím⁴², která se neodchyluje od zbožnosti Kunhutiných mysticky zaměřených vrstevnic, např. Mechthildy z Magdeburku nebo Gertrudy Veliké ze saského kláštera Helfty.⁴³ O mystickém založení Kunhuty nepřímě vypovídá i výčet svátků (sv. Trojice, Těla Páně, Početí P. Marie, Narození P. Marie, Přenesení Trnové koruny Ježíše Krista, Velikonoc), vyjmenovaných v darovací listině z 19. listopadu 1321. Bohoslužbami, které měly být během nich slouženy, podmínila Kunhuta darování statků svým nástupkyním, svatojiřským abatyším.⁴⁴ Z dosavadního, neúplného poznání se vynořuje duchovní obraz Přemyslovny Kunhuty jako výrazné představitelky ženského náboženského hnutí, stojící po boku významných evropských žen, reprezentujících proudy současné mystiky, šířící se z Porýní.⁴⁵

Mystický náboj Kunhutiny zbožnosti byl posílen snad nejvýrazněji vlivem dominikánského kláštera u sv. Klimenta, v němž lze k mystikům přiřadit učeného dominikána Koldu z Koldic. I když se tento dominikánský intelektuál setkal s působením mystiky snad už na studiích v Kolíně nad Rýnem, přece jen ho pravděpodobně nejvíce ovlivnil německý myslitel M. Eckhart z Hochheimu, který ve vrcholném středověku nejúplněji rozpracoval prastaré mystické učení o splynutí člověka s Bohem (unio mystica). Svými názory zapůsobil v pražském prostředí zvláště v letech 1307 až 1311,⁴⁶ kdy zde byl činný jako generální vikář a vizitátor v české provincii. Se sídlem u sv. Klimenta byl nadřízeným převora a lektora Koldy,